

ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ ЗДАТНОСТІ ДО ПРОФЕСІЙНОГО САМОЗРОСТАННЯ В МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ДИТЯЧИХ ОЗДОРОВЧИХ ЗАКЛАДІВ

Стаття містить обґрунтування системи психолого-педагогічних принципів інноваційної технології навчання, спрямованої на формування здатності до професійного самозростання.

Ключові слова: саморозвиток, професійне самозростання, здатність, система принципів, інноваційна технологія навчання.

Ефективним результатом вищої школи є професійно і соціально значущі психологічні якості педагога, які визначають його професійну компетентність та майстерність. Сучасний розвиток суспільства характеризується ускладненням характеру процесів соціалізації і професіоналізації, постійним удосконаленням елементів професійної діяльності. Тому перед вищою школою постають задачі не стільки надання знань майбутнім фахівцям, скільки формування в них компонентів професійної мобільності, важливим з яких є здатність до професійного самозростання і саморозвитку.

Традиційні методики і технології навчання, що спрямовані на надання сучасних професійних знань та вмінь, у повній мірі не забезпечують формування в студентів професійної мобільності і здатності до професійного самозростання.

Мета статті полягає у визначенні системи психолого-педагогічних принципів навчання, що спрямована на формування здатності майбутніх педагогів оздоровчих закладів до професійного самозростання.

Обґрунтуванню психологічних аспектів професійно-особистісного самовизначення та саморозвитку людини в процесі навчання та професійної діяльності присвячено багато досліджень і робіт. Психологічні аспекти професійної придатності та професійної готовності розглянуті в роботі В.О. Бодрова [1], аспекти самопізнання та саморозвитку особистості – у роботі В.Г. Маралова [4], психологічні закономірності професійного становлення та особливості професійного самовизначення особистості – у роботі Е.Ф. Зеєра [3]. Загальнотеоретичні положення про здатності, сутність і розвиток особистості розглянуті в роботах Г.С. Костюка, С.Д. Максименко, В.П. Москальця, В.О. Зайчука, В.В. Клименко, В.О. Соловієнко, С.Л. Рубінштейну, Т.М. Титаренко. Концепція діяльнісного опосередкування особистісного розвитку розвинута О.М. Леонтьєвим та А.В.Петровським.

В сучасній вітчизняній психологічній науці виокремлюється два основних підходу до усвідомлення та розробки проблематики здатності: діяльнісний та функціональний. В основі діяльнісного підходу лежить теорія здібностей Б.М. Теплова. Услід за Б.М. Тепловим з загальними формами та окремими видами діяльності людини пов'язує здібності Д.Н. Завалішина, А.В. Петровський та М.Г. Ярошевський, які також дотримуються діяльнісного підходу до визначення здібності (як і здатності, тому, що вони не виокремлюють "здібність" і "здібність до"). Відповідно структура здібності визначається вимогами конкретної діяльності, здібність виявляється тільки в діяльності.

Інший підхід, що розглядає здібності як родові ознаки людини, оснований на теорії Л.С. Виготського, який розумів під здібностями фактично окремі, але такі, що знаходяться в нерозривному зв'язку, вищі психічні функції. Отже, якщо в теорії Б.М. Теплова здібності розглядаються, перш за все, як індивідуально-психологічні відмінності людей, то в теорії Л.С. Виготського підкреслюється їх соціокультурний аспект.

Від двох загальних підходів виокремлюється теорія здібностей С.Л. Рубінштейна та К.К. Платонова. Аналіз цього напрямку у теорії здібностей також виявляє зв'язок здібностей з діяльністю, тому що здібності як психічні процеси за С.Л. Рубінштейном регулюють функціонування певних операцій, а операції є елементами діяльності.

Таким чином, спостерігається прямиий або опосередкований зв'язок "здатність" з діяльністю. Тому, спираючись на прийнятий більшістю психологів діяльнісний підхід, для змістовного визначення здатності застосовується "діяльнісна редукція": здатність особистості до професійного самозростання та відповідні здібності визначаються за видом певної діяльності та її компонентами.

Користуючись діяльнісним підходом до визначення здатності та спираючись на специфіку відповідної діяльності, здатність студентів до професійного самозростання доцільно визначити як спроможність студентів до самостійної діяльності з формування себе як фахівця, з постійного самостійного зростання, тобто спроможність самостійного набуття, удосконалення та підвищення професійних знань, вмінь, навичок та розвитку професійно-важливих особистісних якостей і властивостей у процесі навчання у вищому навчальному закладі та у процесі майбутньої професійної діяльності.

Здатність студентів до професійного самозростання постає як узагальнена сукупність узгоджених та взаємопов'язаних індивідуально-психологічних особливостей студентів: властивостей, якостей, здібностей та схильностей, що забезпечують досягнення високих результатів у професійному самозростанні.

Виникає завдання в обґрунтуванні та організації процесу навчання, що забезпечує професійно-особистісне самовизначення і саморозвиток студентів та формування у них здатності до професійного самозростання. Важливим для цього є визначення його психолого-педагогічних принципів.

Визначення здійснюється на основі аналізу впливу психолого-педагогічних принципів технології навчання на професійно важливі особистісні якості і вміння як на аспекти оцінки здатності до професійного самозростання та динаміку їх розвитку.

Під системою психолого-педагогічних принципів технології навчання розуміється сукупність взаємоузгоджених та

взаємопов'язаних і загальних організаційних та діяльнісних положень, що покладені в основу навчання для досягнення визначеного результату. Таким результатом є сформованість і відповідний рівень розвитку здатності до професійного самозростання. Як відомо, для формування і розвитку здатності людини необхідне дві складові: відповідна діяльність і відповідні умови. Тому першим принципом навчання, що спрямована на формування здатності студентів до професійного зростання як майбутніх викладачів, є самостійно діяльнісний принцип, згідно з яким процес навчання повинний будуватися у формі навчально-педагогічної діяльності студентів зі створенням навчально-професійних ситуацій і умов з опорою на самостійну роботу студентів.

Подальше обґрунтування психолого-педагогічних принципів навчання здійснюється на основі врахування взаємного впливу здатності та психологічних компонентів навчально-педагогічної діяльності та самостійної роботи студентів. Для завдання, що вирішується, суттєвими компонентами навчально-педагогічної діяльності та самостійної роботи студентів є професійно важливі вміння та професійно важливі особистісні якості. Виходячи з того, що педагогічна діяльність відносяться до системи відносин типу "людина – людина", відокремлюються загальні професійно важливі вміння (табл. 1) та професійно важливі особистісні якості (табл. 2).

Таблиця 1

Професійно важливі вміння

Види професійно важливих вмінь	Професійно важливі вміння
Комунікативні	спілкуватися, співробітничати
Організаторські	включати особистість у діяльність, збуджувати у інтерес, об'єднувати і направляти на досягнення мети
Конструктивні	відбирати навчальний матеріал, проектувати процес самостійного професійного самозростання
Гностичні	пізнавати, набувати знання, переробляти та використовувати інформацію, узагальнювати, аналізувати, синтезувати, отримувати задоволення від пізнання
Прогностичні	передбачати розвиток професії, прогнозувати результати професійного самозростання
Експресивні	емоційно передавати свої знання і погляди, артистизм, пластика, міміка, жести

Таблиця 2

Професійно важливі особистісні якості

Професійно важливі особистісні якості	креативність, інтелект, пам'ять, активність, цілеспрямованість, ініціативність, спостережливість, уважність, рішучість, наполегливість, пластичність
---------------------------------------	--

Рівень та динаміка розвитку визначених якостей та вмінь дозволяє визначити наявність здатності студентів до професійного самозростання, як майбутніх педагогів, а вплив психологічних компонентів навчально-педагогічної діяльності та самостійної роботи студентів на здатність до професійного самозростання дає можливість обґрунтувати принципи технології як такі, що сприяють становленню, активізації та розвитку професійно важливих вмінь та особистісних якостей.

Відомо, що формуванню та розвитку комунікативних, прогностичних, конструктивних, гностичних та організаторських вмінь сприяє принцип інтерактивності, що означає вчення, засноване на взаємодії, і навчання, побудоване на взаємодії. Традиційна активність викладача змінюється активністю студентів. Викладач не дає готових знань, а спонукає студентів до самостійного пошуку. Тому студенти готують домашнє завдання з питань нової теми самостійно або у мікрогрупах, складають план відповіді, вибирають головне. Працюючи в малій групі, під час обговорення конкретних проблем при рішенні навчально-професійних ситуацій, майбутній фахівець активно бере участь в усьому, що відбувається на занятті, пояснює іншим, що зрозумів сам. При повідомленні матеріалу по новій темі перед аудиторією студенти обов'язково задають питання на засвоєння, на осмислення. Взаємодія в мікрогрупі розвивається у взаємодії зі студентською групою. Спільна діяльність студентів сприяє розвитку комунікативних та організаторських вмінь як важливих аспектів здатності до професійного самозростання. Забезпечується також розвиток креативності, інтелекту, пам'яті, спостережливості, уважності, рішучості, наполегливості, пластичності як важливих якостей особистості, що створюють якісну основу здатності студентів до професійного самозростання. Забезпечується і формування навичок роботи студентів з навчально-науковою літературою, взаємодії з мікрогрупою, зі студентською аудиторією.

Принцип інтерактивності дозволяє максимально використовувати особистий досвід кожного студента, заснований на атмосфері співробітництва, поваги думки кожного, вільного вибору особистих рішень. Принцип узгоджується з першою групою дидактичних умов з організації багаторівневої багатоаспектної педагогічної взаємодії на різних етапах становлення професійного самозростання і особистісного саморозвитку. Принцип інтерактивності є ведучим серед інших принципів інноваційної технології навчання, спрямованої на формування здатності студентів до професійного самозростання як майбутніх педагогів.

Основою сприйняття студентами професійного становлення і самозростання як системи самооцінки, що складається з взаємозалежних компонентів самоусвідомлення, самоорганізації і самоврядування у професії і у професійному навчанні, а також розвитку гностичних вмінь (узагальнення, аналізу, синтезу, використання інформації) є принцип цілісності. Цілісність – це якісна повнота, внутрішня єдність навчально-професійної діяльності студентів та

викладачів, що виражається в її системності, структурності, стійкості, відособленості способів і прийомів навчання, самостійності цілого, у його специфічній якості (В.С. Ільїн).

На основі принципу цілісності у процесі навчання формувалися спеціальні завдання для студентів у мікрогрупах при підготовці занять з нових тем. Наприклад, підготувати матеріал про сутність контролю і діяльності навчання, ролі контролю в педагогічній діяльності. Студенти при підготовці до занять складали план виступу, самостійно відбирали матеріал, розподіляли між собою, виділяли головне, при проведенні практичних занять з даної теми стежили за регламентом виступу кожного представника творчої мікрогрупи, оскільки кожен студент прагнув виступити з повідомленням, задавали питання по викладеному матеріалу своїм однокурсникам на заняттях. У результаті, на занятті виступили або прийняли участь в обговоренні питань усі студенти. Кожен студент спробував себе в ролі викладача і майже усі виявили бажання взяти участь у підготовці наступного заняття.

Оскільки цілісне сприйняття студентами професійного самозростання визначає саме таку сукупність обставин процесу навчання, у якій відбувається підвищення ініціативності й активності студентів, то принцип цілісності сприяє також розвитку самоусвідомлення, спонукає студентів до удосконалення власної особистості, до становлення професійного самозростання.

Врахувати взаємний вплив здатності до професійного самозростання майбутнього педагога та психологічних компонентів навчально-педагогічної діяльності і самостійної роботи студентів, а також визначити специфіку професійної діяльності з розвитку відповідних професійно важливих вмінь та професійно важливих особистісних якостей дозволяє наступний принцип – принцип структурності. Керуючись цим принципом, для розвитку здатності до професійного самозростання студентам на занятті пропонувалась роль експертів з проблем діяльності викладача, а для розвитку самоусвідомлення студентів пропонувалось вирішувати самостійно педагогічні задачі за визначеним алгоритмом. Послідовне проходження по алгоритму рішення педагогічної задачі дає можливість розвинути елементи самоусвідомлення, самооцінки, самоорганізації і самоврядування, сприяє розвитку рефлексивної функції майбутніх фахівців, оскільки кожен студент прагне зрозуміти сутність педагогічної ситуації, визначити саме педагогічну мету, визначити адекватні цілі, варіанти рішення педагогічної ситуації і відібрати оптимальний варіант. Процес пошуку рішення дозволяє студенту стати на позиції учасників ситуації. Компоненти самоорганізації, самовизначення і самоврядування майбутнього спеціаліста розвиваються особливо інтенсивно при виконанні системи завдань навчально-організаційних проєктів і їх реалізації на практичних заняттях, що готують, проводять і дають попередню оцінку самі студенти, оскільки студенти самостійно складають план роботи, вибирають форми роботи, співвідносять свої представлення з реаліями освітньої практики.

З принципами інтерактивності, цілісності, структурності зв'язаний принцип послідовності, який забезпечує послідовність процесу становлення здатності до професійного самозростання. Принцип послідовності вимагає використання різних умов для студентів різних стадій особистісного саморозвитку та рівній сформованості здатності до професійного самозростання.

Для студентів дезадаптивної стадії дуже ефективними умовами є: взаємодія з викладачем, формування потреби пізнання нового, мікрорекламування. Для студентів стадії адаптації ефективними дидактичними умовами є створення мотивації успіху, взаємодія з колективом студентів. Відповідальність за результат взаємодії з колективом студентів під час виконання ролі викладача стимулює пізнавальну активність студентів даної стадії. Вони самостійно вивчають додаткову літературу, що забезпечує перехід на наступну стадію особистісного саморозвитку і наступний рівень сформованості здатності до професійного самозростання студентів. Для студентів стадії диференціації, пропонувалося виступити рецензентом відповідей своїх колег. Така ситуація сприяє більш уважному вивченню теоретичних питань при підготовці до занять. Прагнення до самовдосконалення, спрямованість на високий результат створюють реальну можливість перейти на більш високу стадію особистісного саморозвитку і більш високий рівень розвитку здатності до професійного самозростання. Студентам стадії індивідуалізації пропонувалося вирішувати різні по змісту педагогічні задачі. При цьому їх взаємодія з консультантами з навчально-організаційних питань, потреба в самовдосконаленні забезпечують перехід студентів на стадію стійкого професійного самозростання і особистісного саморозвитку.

З принципом послідовності тісно взаємодіє принцип адекватності, який вимагає пред'являти до студентів на даному етапі навчання такі вимоги, котрі адекватні рівню їх знань, вмінь і психологічних якостей.

Привабливість навчання і зацікавленість студентів в навчанні забезпечує принцип оригінальності і новизни.

Визначені принципи тісно взаємозалежні, взаємообумовлені і утворюють систему, на базі якої формуються умови інноваційної технології навчання, спрямованої на формування здатності майбутніх педагогів до професійного самозростання, і задається логіка педагогічної підготовки студентів. Ведучим принципом є принцип інтерактивності, що забезпечує запуск внутрішніх механізмів саморозвитку майбутніх фахівців, актуалізує всі сфери індивідуальності студентів на етапі психолого-педагогічної підготовки у ВНЗ. На реалізацію цього принципу працюють принципи цілісності і структурності. Принцип цілісності забезпечує сприйняття студентом професійного самозростання як системи самооцінки, що складається з відповідних взаємозалежних компонентів. Принцип структурності обумовлює розуміння студентом взаємного впливу здатності до професійного самозростання майбутнього фахівця та психологічних компонентів навчально-педагогічної діяльності і самостійної роботи студентів і визначає специфіку діяльності студента з розвитку здатності до професійного самозростання. Принцип послідовності забезпечує послідовну діяльність з організації становлення і розвитку здатності до професійного самозростання.

Таким чином, визначена система принципів дозволяє реалізувати в найбільшій мірі умови інноваційної технології навчання в процесі психолого-педагогічної підготовки та сприяє формуванню здатності до професійного самозростання майбутніх працівників оздоровчих закладів.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Бодров В.А.* Психология профессиональной пригодности / В.А. Бодров. – М.: ПЕР СЭ, 2001. – 511 с.
2. *Гаджиева Н.М.*, Основы самосовершенствования: Тренинг самосознания / Н.М. Гаджиева, Н.Н. Никитина, Н.В. Кислинская. – Екатеринбург, 1998.
3. *Зеер Э.Ф.* Психология профессий / Э.Ф. Зеер. – М.: Академический Проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2003. – 336 с.
4. *Маралов В.Г.* Основы самопознания и саморазвития / В.Г. Маралов. – М.: Издательский центр "Академия", 2002. – 296 с.
5. *Никитина Н.Н.* Основы профессионально-педагогической деятельности / Н.Н. Никитина, О.М. Железнякова, М.А. Петухов. – М.: Мастерство, 2002. – 288 с.
6. *Смирнов С.Д.* Педагогика и психология высшего образования: от деятельности к личности / С.Д. Смирнов. – М.: Издательский центр "Академия", 2001. – 304 с.
7. *Якунин В.А.* Педагогическая психология / В.А. Якунин. – СПб.: Изд-во Михайлова В.А., 2000. – 349 с.

Подано до редакції 23.11.11
